

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΑΠΟΦΡΑΔΩΝ ΗΜΕΡΩΝ

Πολλοὶ ἀποδίδουσιν εἰς τοὺς Ἕλληνας τὴν πρόληψιν περὶ ὑπάρξεως ἀπαισίων ἡμερῶν, ἄλλοι ὅμως βεβαιοῦσιν ὅτι αὕτη προῆλθεν ἐκ Μεσοποταμίας. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι παρ' Ὀμήρῳ οὐδόλως γίνεται λόγος περὶ αὐτῆς. Κυρίως παρὰ Θουκυδίδη ἀπαντᾷ κατὰ τρόπον συγκεκριμένον, καὶ ἔκτοτε τὴν βλέπομεν νὰ καταλαμβάνῃ σπουδαίαν θέσιν ἐν τῷ ἰδιωτικῷ καὶ δημοσίῳ βίῳ τῶν Ἑλλήνων καὶ νὰ διαδραματίζῃ οὐχὶ εὐκαταφρόνητον πρόσωπον ἐν τῷ τῶν Ῥωμαίων. Οἱ Θραῦκες ἀφ' ἑτέρου συνήθιζον νὰ ρίπτουν ἐντὸς στάμνου μικρὸν λευκὸν λίθον δι' ἑκάστην ἡμέραν εὐτυχῆ καὶ ἓνα μαῦρον δι' ἑκάστην ἡμέραν ἀποφράδα, εἰς δὲ τὸ τέλος τοῦ ἔτους ἔκαμνον τὸν ἀπολογισμόν.

Ἡ διδασκαλία περὶ αἰσίων καὶ ἀπαισίων ἡμερῶν, ἀποτελοῦσα μέρος ἀναπόσπαστον τῆς μυστικῆς ἀστρολογίας, ἦτις κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς χρονολογίας μας εἶχε λάβει μεγάλην ἐπέκτασιν καὶ μίαν μορφήν, οὕτως εἰπεῖν, ἐπιστημονικὴν, κατεδικάσθη μετ' αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἐν τούτοις οὔτε αἱ ἀραὶ τῆς Ἐκκλησίας, οὔτε τὰ καταδικαστικὰ διατάγματα τῶν αὐτοκρατόρων, ἰδίᾳ τὰ τοῦ Ὀνωρίου¹, δὲν ἠδυνήθησαν τὸ παράπαν νὰ τὴν ἐκμηδενίσωσι, παρὰ τὰς ἀλλεπαλλήλους δὲ καταδιώξεις, ἡ μυστικὴ ἀστρολογία παρέμενεν ἀκλόνητος. Ὅχι δὲ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ χριστιανοὶ συγγραφεῖς ἠσχολήθησαν φανερώς περὶ ταύτην², ἐπεχείρησαν μάλιστα νὰ συμβιβάσوين τὴν ἀστρολογίαν μετὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Οὗτος τοῦλάχιστον εἶναι ὁ σκοπὸς τοῦ «Ἐρμίππου», διαλόγου συντεθέντος μετὰξὺ τοῦ Ε' καὶ τοῦ Σ' αἰῶνος ὑπὸ τινος συγγραφέως ἀνωνύμου³.

Ἰδίᾳ ἡ πίστις εἰς τὴν ὑπαρξιν ἀποφραδῶν ἡμερῶν ἦτο βαθύτατα ἐρριζωμένη εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων. Ὡς ἐκ τούτου εἶχον συντάξει πρὸς χρῆσιν τοῦ δημοσίου πίνακας δεικνύοντας μετὰ πάσης ἀκριβείας τὰς ἡμέρας

¹ Βλ. Codex Theodosianus, ἐν J. Gothofredus, 3 Lugdunum, 1665, 114 ἔξ., 124, 134, 136.

² Τὸ ἀρχαιότερον ἀστρολογικὸν ἔργον, συντεθὲν ὑπὸ Χριστιανοῦ συγγραφέως, εἶναι τὸ τοῦ Ἡφαιστίωνος, γραφὲν περὶ τὰ τέλη τοῦ Δ' αἰῶνος.

³ August Engelbrecht von Theben und sein astrologisches Compendium. Ein Beitrag zur Geschichte der griechischen Astrologie, Wien, 1887.

⁴ W. Kroll et P. Viereck, Anonymi Christiani, Hermippos de Astrologia dialogus, ἐν τῇ Teubneriana, 1895.

ταύτας δι' ἕκαστον μῆνα! Διὰ τὴν μὴ ἀποδοθῆ δὲ εἰς τοὺς πίνακας τούτους εἰδωλολατρικὴ χροιά, τοὺς ἀπέδωσαν εἰς τὸν Προφήτην Ἔσδρα, ἃν καὶ οὗτος οὐδέποτε ἠσχολήθη οὔτε περὶ ταύτας, οὔτε περὶ τὰς λοιπὰς ἀποκρύφους προφητείας, τὰς ὁποίας τῷ ἀπέδωσαν.

Μάρτυρες τῆς δημοτικότητος, τῆς ὁποίας ἀπῆλθον οἱ πίνακες οὗτοι εἶναι τὰ πολυάριθμα χειρόγραφα, τὰ ὁποία περιῆλθον μέχρις ἡμῶν. Πράγματι αἱ βιβλιοθήκαι τῶν ἱερῶν μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους εἶναι πλήρεις ἐκ τούτων· δὲν εἶναι δὲ σπάνια καὶ ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης.

Οἱ πίνακες τοῦ Ἔσδρα περιέχονται εἰς τὰ χειρόγραφα τὰ καλούμενα «*Ἱατροσόφια*», ἅτινα εἶναι λαϊκὰ ἐγχειρίδια, περιέχοντα δύοσιν τινὰ ἐπιστημονικῆς ἱατρικῆς μετὰ πολλοῦ ἐμπειρισμοῦ. Εἰς ταῦτα ἔχουν ἐπισυνάψει τοὺς πίνακας τοῦ Ἔσδρα, διότι ἐπίστευον ὅτι ἡ ἐπιτυχία τῆς ἐφαρμοσθησομένης θεραπείας ἐξηρτᾶτο ἐξ ὁλοκλήρου ἐκ τῆς ιδιότητος τῆς ἡμέρας: μία θεραπευτικὴ μέθοδος π.χ. ἐφαρμοζομένη ἐν ἡμέρᾳ αἰσίας θὰ ἔφερε καλὸν ἀποτέλεσμα, ἐν ἐναντία ὅμως περιπτώσει, τὸ ἀποτέλεσμα θὰ ἦτο δυσάρεστον.

Κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, λόγῳ τῶν προόδων τῆς ἱατρικῆς ἐπιστήμης τὰ ἱατροσόφια περιέπεσαν μικρὸν κατὰ μικρὸν εἰς πλήρη ἐξαφάνισιν. Ἐν τούτοις οἱ πίνακες τοῦ Ἔσδρα ἐξηκολούθησαν νὰ ἔχουν τοὺς πιστοὺς των καὶ δὲν ἔπαυσαν ἀναδημοσιευόμενοι μέχρι τῶν ἡμερῶν μας εἰς τοὺς «*Καζαμίας*», καὶ τοῦτο, διότι ἡ ιδιότης τῆς ἡμέρας, αἰσίας ἢ ἀπαισίας, δὲν εἶχε μόνον μετὰ τῆς ἱατρικῆς σχέσιν, ἀλλ' ἤσκει τὴν ἐπίδρασίν της, καλὴν ἢ κακὴν, ἐφ' ὅλων τῶν περιστάσεων τῆς καθημερινῆς ζωῆς.

Ὁ Κρουμβάχερ¹ μᾶς ὑποδεικνύει δύο ἄριστα δείγματα ἱατροσοφίων: τὸν κώδικα graec. 2316 τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων (XV αἰ.) καὶ τὸν κώδικα 2632 τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βονωνίας.

Ἄφ' ἑτέρου ὁ Tishendorf ὑποδεικνύει τὰ χειρόγραφα 929 καὶ 2149 τῆς Ἐθν. Βιβλ. τῶν Παρισίων περιέχοντα ἰδίᾳ ὕλικὸν σχετικὸν πρὸς τὰς ἀποκρύφους προφητείας τοῦ Ἔσδρα καὶ προσθέτει «*nec alibi opinor deerunt*», πράγματι δὲ ὑπάρχουν τοιαῦτα παντοῦ.

Σχετικῶς πρὸς τοὺς πίνακας τοῦ Ἔσδρα ὁ Tishendorf λέγει: «*sunt antem nullius pretii, nisi quod Esdrae nomen monachis mediis aevi tantopere placuisse probant ut eo abutarentur ad commendanda quae ipsi ad sustentandas hominum superstitiones excogitassent*».

Δὲν ἀσπάζομαι τὴν γνώμην του· πρῶτον μὲν, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, ἡ διδασκαλία τῶν αἰσίων καὶ ἀποφράδων ἡμερῶν δὲν εἶναι ἐφεύρεσις τῶν μοναχῶν τοῦ μεσαίωνα, ἔπειτα δὲ δὲν δυνάμεθα νὰ ἀντιπαρέλθωμεν μετ' ἀδιαφορίας πρὸ μιᾶς δοξασίας εἰς τὴν ὁποίαν ὁλόκληρος ἡ ἀνθρωπότης εἶναι προσηλωμένη ἀπὸ τῆς ἀπωτέρας ἀρχαιότητος μέχρι τῶν ἡμερῶν μας.

¹ Κρουμβάχερ - Σωτηριάδη, τ. Β', σ. 426.

Ἐν τῇ σημερινῇ Ἑλλάδι ἡ ἡμέρα Τρίτη, ἐν Γαλλίᾳ ἡ ἡμέρα Παρασκευή, καὶ δὴ ἡ Παρασκευή 13 τοῦ μηνός, θεωροῦνται αἱ κατ' ἐξοχὴν ἀποφράδες ἡμέραι.

Ἴσως εἰς τὴν προμνημονευθεῖσαν συνήθειαν τῶν Ἑσθρῶν ὡς καὶ εἰς ἐκείνην τὴν ὁποίαν ὑποδεικνύει ὁ Ὁράτιος ἐν τῷ στίχῳ του: «Cressa ne careat pulchra dies nota» (Carm. I, XXXVI 10) πρέπει νὰ ζητήσωμεν τὰ μακρυνὰς ἀρχὰς τῶν πινάκων τούτων, τῶν ὁποίων οἱ συγγραφεῖς δὲν θὰ παρέλειπον νὰ καταγράψωσι τὰ πλέον ἀξιοσημεῖωτα γεγονότα, εὐτυχή ἢ δυσάρεστα, τὰ ὁποῖα συνέβαινον εἰς τοιαύτην ἢ τοιαύτην ἡμέραν, εἴτε προσωπικῶς εἰς αὐτοὺς καὶ εἰς τοὺς οἰκείους των, εἴτε εἰς σημαίνοντα πρόσωπα τῆς ἐποχῆς των.

Βεβαίως οἱ πίνακες τοῦ Ἑσδρα δὲν ἔχουν τὴν ἰδιότητα νὰ προαναγγέλλουν τὰ συμβησόμενα, ἀλλὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ μειώσῃ τὸ πρὸς αὐτοὺς ἐνδιαφέρον μας. Γενεαὶ ὀλόκληροι διὰ μέσου μακρῶν αἰώνων διεπίστωσαν ὅτι ὑπάρχουν ἡμέραι ἀποφράδες, ἡ δὲ διαπίστωσις αὕτη μᾶς ὑποχρεοῖ, ἀπὸ καθαρῶς ἐπιστημονικῆς πλευρᾶς, ὅπως δώσωμεν εἰς αὐτὰς μίαν ἐξήγησιν.

Τὰ κακὰ καὶ ἐν γένει τὰ ἀτυχήματα, εἰς τὰ ὁποῖα εἶναι ἐκτεθειμένος τις κατὰ τὰς ἀπαισίας ἡμέρας ἐκτίθενται λεπτομερῶς ἐν τῷ πίνακι, ὅστις ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀφαιμάξιν, εἶναι δὲ τὰ ἐξῆς: δίδει ὄψιν κακὴν — τὸ πρόσωπον καθίσταται ὄχρὸν ἢ καὶ πελιδνόν—χάνεται ἡ ὄρεξις—ἐρεθισμὸς τῆς ἐπιδερμίδος—κεφαλαλγίαί—ρευματικοὶ πόνοι (εἰς τοὺς βραχίονας κλπ)—αἰσθάνεται τις ζάλην—ἐπιδεινώσις τῆς καταστάσεως τοῦ ἀσθενοῦς—αἰφνίδιος θάνατος.

Εἰς τοὺς πίνακας τοῦ Ἑσδρα ἐπαναλαμβάνεται συχνὰ καὶ ἡ ἐξῆς ἐνδειξις: ἀπώλεια τῶν δυνάμεων καὶ ἐν γένει ἀπώλεια ἐνεργείας. Ἡ τελευταία αὕτη ἐνδειξις εἶναι στενῶς συνδεδεμένη μὲ τὴν κοινωνικὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐν γένει οἱ πίνακες τοῦ Ἑσδρα ὑποδεικνύοντες τὰς ἀποφράδας ἡμέρας συμβουλεύουσι τὴν ἀποφυγὴν κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας τῶν ἐμπορικῶν δοσοληψιῶν, τὸ νὰ θέλωμεν νὰ παρουσιασθῶμεν πρὸ τοῦ βασιλέως ἢ ἄλλου ἐπισήμου προσώπου διὰ νὰ ζητήσωμεν κάποιαν εὐνοίαν, νὰ ἀποφεύγωμεν χειρουργικὰς ἐπεμβάσεις «τοῦ ἐπιδίδειν χεῖραν ἐπὶ νοσοῦντα ἀνθρώπον», νὰ μὴ εἰσάγωμεν δίκην εἰς δικαστήριον, νὰ μὴ ἀρχίζωμεν μάχην¹.

Αἱ πρόοδοι τῆς βιολογίας καὶ τῆς μετεωρολογίας μᾶς ἐπιτρέπουν σήμερον νὰ διαπιστώσωμεν, ὅτι αὐτὰ ταῦτα τὰ συμπτώματα ἐκδηλοῦνται κατὰ τὴν μεταβολὴν τοῦ καιροῦ. Ὁ Pasteur καὶ ἄλλοι σοφοὶ εἶχον ἤδη παρατηρήσει ὅτι ἡ ἀτμοσφαιρικὴ πίεσις ἀσχεῖ ἀξιοσημεῖωτων ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ ὄργανισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Πειράματα γενόμενα ἰδίᾳ ἐν Innsbruck ἀπέδειξαν ὅτι

¹ Ἐχω ὑπ' ὄψιν τὸ ὑπ' ἀριθ. 3 ἱατροσόφιον τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου Μελιτουπόλεως κ. Ἱεροθέου διαμένοντος ἐν ἀγίῳ Ὁρει. Ἄπαντα ὁμως τὰ ἱατροσόφια εἶναι παρεμφεροῦς περιεχομένου.

ἐν τῇ πραγματικότητι ἢ ἐπίδρασις αὕτη εἶναι πολὺ σπουδαιότερα παρ' ὅσον τὸ ὑπέθεσαν ἀρχικῶς. Ἰδίᾳ διεπιστώθη ὅτι ἡ ἐπίδρασις αὕτη εἶναι σοβαρωτάτη ὅταν πνέει ἄνεμος *fahn* (ἐκ τοῦ λατινικοῦ *favonius*), ὅστις κυριαρχεῖ ἐν Innsbruck, καὶ ὅταν ἐν τῇ Μεσογείῳ ἐπικρατεῖ ὁ νότιος ἄνεμος, καὶ δὴ ὁ Σιμόν.

Ὁ Willy Hellpach, ἐν τῷ συγγράμματι του τῷ ἐπιγραφομένῳ *Geographische Erscheinungen: Psychologie der Umwelt*, Leipzig, 1923, ἐκθέτει λεπτομερῶς τὰς ἐπιδράσεις, τὰς ὁποίας ἀσκοῦν ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου ὄργανισμοῦ τὸ γεωγραφικὸν περιβάλλον καὶ τὰ ἀτμοσφαιρικὰ φαινόμενα. Ἀφ' ἑτέρου ὁ καθηγητὴς κ. Σπυρ. Πεζόπουλος ἔχει συλλέξει ἐπιμελῶς πᾶν ὅ,τι ἐλέχθη σχετικῶς πρὸς τὸ ἀντικείμενον τοῦτο, ἐν τῷ συγγράμματι του «*Περὶ τῆς ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου ἐνεργείας τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος*», Ἀθῆναι, 1925, ἐν τῷ ὁποίῳ προσθέτει καὶ μέγαν πλοῦτον προσωπικῶν του παρατηρήσεων, ὡς καὶ ἐν εἰδικὸν κεφάλαιον, περιέχον τὰ τελευταῖα διδόμενα τῆς μετεωρολογικῆς Ἐπιστήμης. Ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ ἤντησα τὰς ἀκολούθους πληροφορίας, ἀφορώσας εἰς τὰ ἀτυχήματα, εἰς τὰ ὁποῖα ὑπόκειται ὁ ἀνθρώπος ἐξ ἐπιδράσεως τῶν ἀτμοσφαιρικῶν φαινομένων: πλήρης ἀτονία—ἐλλειψις ἐνεργητικότητος, ἠθικὴ ἀπογοήτευσις, πλήρης ἐκνευρισμὸς—τάσις πρὸς ἔριδας, χωροῦσα μέχρις ἐγκλήματος—οἱ μαθηταὶ εἰς τὰ σχολεῖα εἶναι ἀπρόσεκτοι, θορυβοποιοὶ καὶ ἐριστικοί—οἱ ἰατροὶ εἰς τὰ νοσοκομεῖα ἀφηρημένοι μέχρι τοῦ σημείου τοῦ νὰ λησμονῶσι μέσα εἰς τὸ σῶμα τοῦ ἐγχειρηθέντος τὰ ψαλίδια των, τὰς βελόνας των κτλ.—τὰ εἰς τὰς ὁδοὺς ἀτυχήματα εἶναι πολυαριθμότερα.

Τὸ πρᾶγμα εἶναι ὀφθαλμοφανές! ὑπάρχουν πράγματι ἡμέραι ἀποφράδες, αὗται ὅμως προκαλοῦνται ἀποκλειστικῶς ὑπὸ τῆς μεταβολῆς τῆς ἀτμοσφαιρικῆς πίεσεως¹, δὲν δύνανται ὅμως αὗται νὰ καθορισθῶσιν ἐκ τῶν προτέρων, ὅπως τὸ πράττουν οἱ πίνακες τοῦ Ἐσδρα.

¹ Δὲν εἶναι γνωστὸν ἐπακριβῶς διὰ τίνος στοιχείου ἀσχεῖται ἡ ἐπίδρασις τῆς ἀτμοσφαιρικῆς πίεσεως ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου ὄργανισμοῦ. Ὑπάρχει μάλιστα καὶ ἡ ἐξῆς ἀνωμαλία: ὑπάρχουν πρόσωπα, τὰ ὁποῖα προαισθάνονται τὴν μεταβολὴν τοῦ καιροῦ ἐνῶ τὰ βαρόμετρα, τὰ γυρόμετρα κτλ. δὲν παρουσιάζουν ἀπολύτως κάμμιαν ἐνδειξιν. Ὁ μακαρίτης Hausherr, ὁ διάσημος καθηγητὴς τῆς ἐβραϊολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Ζυρίχης, μοὶ ἔλεγεν ὅτι προησθάνετο τὸν Foehn δύο ἡμέρας προηγουμένως. (Σημειώτεον ὅτι ἡ Ζυρίχη ὅπως καὶ ἡ Innsbruck εἶναι ἐξαιρετικῶς ἐκτεθειμένοι εἰς τὰς καιρικὰς μεταβολάς). Ἀφ' ἑτέρου τὰ πειράματα τῶν Ὀλλανδῶν καθηγητῶν ἐν Innsbruck ἀπέδειξαν ὅτι τὰ *ἴοντα* δὲν ἀσκοῦν ἐν προκειμένῳ κάμμιαν ἐπίδρασιν. Τὸ *ἄζον* (πρωτοξειδίου τοῦ ἀζώτου) ἐπίσης εἰς οὐδὲν συντελεῖ ὡς ἐκ τούτου οἱ εἰδικοί ἤρχισαν νὰ στρέφονται εἰς τὴν μελέτην τῶν ἀστρικῶν ἐπιδράσεων, δικαιοῦντες οὕτω τοὺς ἀστερολόγους.

*
*
*

Αί διαπιστώσεις αυτές δύνανται εξ άλλου να μᾶς χρησιμεύσωσιν εἰς τὸ νὰ γνωρίσωμεν βαθύτερον τὰ αἷτια μερικῶν ἱστορικῶν γεγονότων, τῶν ὁποίων καὶ ἡ ἐμφάνις καὶ ἡ ἐξέλιξις δὲν μᾶς ἐξηγοῦνται ἐπαρκῶς. Οὕτως ἐν τῷ σχετικῷ πρὸς τοὺς ἐκτάκτους καὶ ἀπροβλέπτους ἱστορικοὺς παράγοντας κεφαλαίῳ, ἅπαντα τὰ ἐγχειρίδια τῆς Φιλοσοφίας τῆς Ἱστορίας, τοῦλάχιστον αὐτὰ τὰ ὁποία ἔχω ὑπ' ὄψιν, παρουσιάζουσιν ὡς παράδειγμα τὴν μάχην τοῦ Βατερλώ: «Ἐβρεξε, τὸ ἱππικὸν τοῦ Μεγάλου Ναπολέοντος δὲν ἠδύνατο νὰ προχωρήσῃ ἐπὶ τοῦ λασπώδους ἐδάφους καὶ ἡ μάχη ἐχάθη δι' αὐτόν». Ἡ ἐρμηνεῖα ὅμως αὕτη δὲν μᾶς φαίνεται ἱκανοποιητικὴ: Εἴτε ἔβρεξε, εἴτε ἄλλο τι ἐμπόδιον παρουσιάσθη θὰ περιμέναμεν κατὰ τὴν ὑπερτάτην ἐκείνην ὥραν ἀπὸ τὸ στρατηγικὸν δαιμόνιον τοῦ Μεγάλου Ναπολέοντος νὰ ἐξεύρη, κάποιον στρατήγημα, διὰ νὰ ὑπερπηδήσῃ τὰ ἐμπόδια ἄλλ' οὗτος δὲν εἶναι πλέον ὁ ἴδιος, εἶναι κουρασμένος καὶ ἐξηντλημένος καὶ αἱ προδιαθέσεις του, ὡς τέκνου τῆς Μεσογείου, τὸν κατέστησαν εὐκολὸν λείαν εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀτμοσφαιρικῆς πιέσεως, ἣτις ἦτο σημαντικωτάτη καθ' ὅσον εἶχε βρέξει κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν. Ἰδίᾳ δὲ ὁ ἐπιτελής του Grouchy παρουσιάζει, κατὰ τὴν γνώμην μου, ἅπαντα τὰ συμπτώματα ἀνθρώπου εὐρισκομένου ὑπὸ τὸ κράτος μιᾶς καταθλιπτικῆς ἀτμοσφαιρικῆς πιέσεως.

Κατὰ παρόμοιον συνέβη καὶ κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1453). Ἡ Πόλις ἀντίστατο ἱκανοποιητικῶς. Κατὰ τὴν πρωτὰν μάλιστα τῆς 29ης Μαΐου τρεῖς ἀλλεπάλληλοι ἐπιθέσεις τῶν Γενητάρων ἀπεκρούσθησαν ἱκανοποιητικῶς. Αἴφνης ὅμως ὁ λαμπρὸς Γενουήσιος στρατηγὸς Giustiniani, ὅστις ὑπερήσπιζε τὸν παρὰ τὴν Πύλῃν τοῦ ἁγίου Ρωμανοῦ τομέα τῶν τειχῶν ἐτραυματίσθη καὶ ἀμέσως ἡ κατάστασις ἤλλαξε μορφήν. Ὁ Giustiniani εἰς τόσον βαθμὸν κατετρόμαξε βλέπων νὰ ρεῖ τὸ αἷμα ἐκ τῆς πληγῆς του, ὥστε ἐγκατέλειπε τὴν θέσιν του, χωρὶς μάλιστα νὰ δορίσῃ ἀντικαταστάτην του. Λέγει ὁ Φραντζῆς: «Ὁλος ἠλλοιώθη, καὶ ἦν προέδειξεν ἀνδρείαν ἐκ τοῦ φόβου ἔχασε, καὶ ἀνωφελῶς μετὰ ταῦτα ἔπραξε, ὅς ἀνεχώρησεν ὅθεν ἦν... μὴ μνημονεύων τῆς γενναιότητος καὶ ἐπιδειξίότητος, ἦν ἀρχῆθεν ἔδειξε, καὶ οὐκ εἶπε τοῖς συνοῦσιν αὐτῷ οὐδέν, οὔτε ἀντ' αὐτοῦ εἶασέ τινα ἕτερον, ἵνα μὴ ἡ γεγονυῖα σύγχυσις γένηται καὶ ἀπώλεια (Φρ., ἐκδ. Βόννης, σσ. 283—284). Οἱ στρατιῶταί του, βλέποντες αὐτὸν φεύγοντα, τὸν ἠκολούθησαν συγκεχυμένοι καὶ κατατρομαγμένοι, ὡς διωκόμενα πρόβατα. Οἱ Τοῦρκοι ἰδόντες ὅτι ἡ θέσις, ἡ ὁποία τοῖς εἶχεν ἐπιβάλει τόσῃν φθορὰν ἐξεκενώθη, ἀμέσως ἐπανάλαβον τὴν ἐπίθεσιν καὶ εἰσέδυσαν ἐντὸς τῆς πόλεως.

Οἱ σύγχρονοι τῶν γεγονότων τούτων ἱστορικοί, ὡς καὶ οἱ νεώτεροι κρίνουν πολὺ αὐστηρῶς τὸν Giustiniani καὶ δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐρμηνεύσωσιν

τὴν στάσιν του. Οὐδ' εἶναι εἰς θέσιν νὰ μᾶς πληροφορήσουν περὶ τῆς σημασίας τοῦ τραύματός του, καὶ πλήρης ἀσυμφωνία ἐπικρατεῖ μεταξύ των προκειμένου περὶ τοῦ μέλους τοῦ σώματός του, τὸ ὁποῖον ἐτραυματίσθη. Σημειωτέον προσέτι ὅτι κατ' ἐκείνην τὴν ἰδίαν πρῶταν ὁ Πορθητῆς εἶχε νὰ κατασιγήσῃ σοβαρὰν στάσιν, ἡ ὁποία ἐξεργάγη ἐντὸς τοῦ στρατοπέδου του. Τὴν ἐρμηνείαν τῶν γεγονότων τούτων θὰ μᾶς δώσῃ μία παρατήρησις, ἣτις ὅλως ἀπροσδοκῆτως ἦλθεν εἰς τὸ μέσον.

Κατὰ τὸ ἔτος 1913 τὸ Ἰνστιτοῦτον Τουρκικῆς Ἱστορίας ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀνεῦρε καὶ ἐξέδωκεν ἐν τῷ περιοδικῷ του μίαν τουρκικὴν ἀφήγησιν ἀφορῶσαν εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ περιεχομένου της εἶναι πλέον ἢ μέτριον, περιέχει ὅμως μίαν λεπτομέρειαν, ἡ ὁποία δὲν ὑπάρχει εἰς καμμίαν ἄλλην ἱστορίαν τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Συγγραφεὺς τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος τουρκικῆς ἀφηγήσεως εἶναι ὁ Τουρσοῦν – Βέης, σημαιοφόρος τοῦ Σουλτάνου, ὅστις μᾶς πληροφορεῖ, σὺν ἄλλοις, ὅτι Μεχμέτ ὁ Β', ἐπισκεφθεὶς τὴν ἁγίαν Σοφίαν, ἀνῆλθε καὶ εἰς τὸν γυναικωνίτην διὰ τοῦ μεγάλου κοχλιοῦ, τῆς μεγάλης δηλαδὴ σπειροειδοῦς κλίμακος¹.

Λέγει δὲ ἐν προκειμένῳ ὁ Τουρσοῦν – Βέης «ἐπειδὴ ἔβρεχε ραγδαίως ἔγινεν ἀνάγκη νὰ ρίψωμεν ἐπὶ τῶν ὤμων τοῦ Παντισάχ ἓνα μανδύαν, διὰ νὰ μὴ βρέχεται». Σύμφωνα μετὰ τὰ προεκτεθέντα ἡ βροχὴ αὕτη μᾶς ἐξηγεῖ τὰ πάντα.

Οἱ σοφοί, οἵτινες ἠσχολήθησαν μετὰ τὴν ψυχολογίαν τῶν μαζῶν, δὲν ἐκφράζονται συγκεκριμένως προκειμένου περὶ τινων περιπτώσεων. Βλέπομεν πράγματι ἐνίοτε, εἴτε ἐν τῇ ἱστορίᾳ, εἴτε περὶ ἡμῶν ἐξεγέρσεις τῶν μαζῶν, ὧν τὸ αἴτιον δὲν εἶναι καὶ τόσοσ σημαντικόν, νὰ λαμβάνουν τεραστίας διαστάσεις, ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου βλέπομεν νὰ ἐκδηλοῦται ἡ λαϊκὴ ἀγανάκτησις κατὰ τρόπον ἐντελῶς ἤρεμον, ἐνῶ ὑπάρχουν λόγοι, οἱ ὁποῖοι θὰ ἐδικαιολόγουν καὶ τὰς ἀγριωτέρας ἐκδηλώσεις τῶν μαζῶν.

Τίς ἀγνοεῖ τὴν περιώνυμον στάσιν τοῦ «Νίκα»; Ἐν τῇ ἀρχῇ της ἦτο μία ἀπλὴ ταραχὴ δημιουργηθεῖσα ἐν τῷ Ἴπποδρόμῳ, ἐξ ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι ἦσαν τόσοσ συχναὶ εἰς τὸ Βυζάντιον. Ἐν τούτοις αὕτη, ὑπερβαίνουσα τὰ ὅρια τοῦ Ἴπποδρόμου, ἐκυρίευσεν ὁλόκληρον τὴν Πόλιν τριάκοντα χιλιάδες ἀνθρωποι εὗρον ἐν αὐτῇ τὸν θάνατον, ἡ δὲ πυρκαϊὰ κατέστρεψε τὸ ὠραιότερον τμήμα τῆς πόλεως.

Ἄπαντες κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς στάσεως ταύτης ἦσαν ἔρμαια ἐνὸς σφοδροτάτου ἐκνευρισμοῦ, χωροῦντος μέχρι παραφροσύνης. Ὁ ἴδιος ὁ Ἰουστι-

¹ Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀλώσεως ἡ ἁγία Σοφία εὐρίσκετο εἰς πολὺ κακὴν κατάσταση.

νιανὸς ἐντελῶς ἔχασε τὸ ἠθικὸν τοῦ καὶ ἦτο ἕτοιμος νὰ τραπῆ εἰς φυγὴν ἐγκαταλείπων τὰ πάντα. Τὸ Κράτος θὰ κατέρρεεν, ἀλλ' ἢ ἰσχυρὰ γυνή, ἢ Θεοδώρα, ἔσωσε τὴν κατάστασιν μὲ τὰ θαυμάσια ἐκεῖνα λόγια τῆς «*καλὸν ἐνιάφιον δ' ἄθρόνος*».

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι πρωτεργάτης τῆς φορικτῆς ταύτης καταστροφῆς ἦτο ὁ βεβαρυμένος καιρὸς. Ἡ ἱστορία δὲν λέγει τίποτε ἢ μᾶλλον λέγει ἀσυνειδήτως κάτι, τὸ ὁποῖον ὅμως εἶναι ἀρκετόν. «Ἐπνεεν ἄνεμος ὀρητικὸς»: τοῦτο μόνον. Ἐκ τῆς διευθύνσεως ὅμως, τὴν ὁποίαν ἔλαβεν ἡ πυρκαϊὰ ἐκδηλωθεῖσα νοτίως τοῦ ἱπποδρόμου καὶ καταστρέψασα τὰ πάντα μέχρι τοῦ πορφυροῦ κίονος καὶ τῆς Παναγίας τῶν Χαλκοκρατείων, συμπεραίνομεν ὅτι ἔπνεεν ὁ νότιος ἄνεμος, ὁ τόσον ἐπίφοβος ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Τὴν ἴδιαν παρατήρησιν ἔχομεν νὰ κάμωμεν προκειμένου περὶ τῆς διαγωγῆς τῶν Ἑβραίων κατὰ τὴν σταύρωσιν τοῦ Κυρίου. Αὐτὸς ὁ λαὸς, ὁ ὁποῖος τὸν ὑπεδέχθη μόνις πρὸ πέντε ἡμερῶν μὲ ἐξάλλους ἐνδείξεις ἐνθουσιασμοῦ, μὲ κλάδους βλαίων καὶ μὲ οὐρανομήκη «ὠσαννά», ἦτο κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς καταδίκης τοῦ κατελημμένος ἀπὸ ἀληθῆ παραφροσύνης: δὲν ἤξευρε οὔτε τί ἔλεγε, οὔτε τί ἔπραττε. Ἡ ἀτμοσφαιρική πίεσις ἔπρεπε νὰ ἦτο κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἐντελῶς ἐξαιρετική, διότι, μόνις ἐτελείωσεν ἡ σταύρωσις, ἐξερράγη φορικῶδης, πρωτοφανῆς εἰς τὸ εἶδος τῆς θύελλα ὡς μᾶς τὸ πληροφοροῦν τὰ εὐαγγέλια: «Ἦν δὲ ὡσεὶ ὥρα ἕκτη καὶ σκότος ἐγένετο εἰς ὅλην τὴν γῆν ἕως ὥρας ἐνάτης, τοῦ ἡλίου ἐκλείποντος καὶ ἐσχίσθη τὸ κατέτασμα τοῦ ναοῦ μέσον...».

Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ